

Research Article

The University in the Age of Acceleration: An Analysis of the Strategic Tension between Institutional and Performative Logics in Iran's Higher Education System

Amin Rasi Rahimi ^{*1}, Tooran Soleimani ²

1. Department of Educational Governance and Human Resources, Ard.C., Islamic Azad University, Ardabil, Iran

2. Department of Educational Studies and Curriculum Planning, Ard.C., Islamic Azad University, Ardabil, Iran

Extended Abstract

The university, as one of the most enduring social institutions in human history, is currently facing a profound internal tension that increasingly challenges its identity and mission in what has been described as the “age of acceleration.” This article aims to provide a theoretically grounded and context-sensitive analysis of the strategic tension between institutional logic and performative logic within Iran’s higher education system, situating this tension within broader global transformations driven by neoliberal governance, New Public Management, audit cultures, and global ranking regimes. The purpose of the study is to move beyond symptomatic critiques of quantification and managerialism and to offer a deeper explanation of how competing logics are reproduced through everyday policies and practices, particularly evaluation and promotion mechanisms, and how this tension reshapes academic time, identity, and learning itself. Methodologically, the study adopts a qualitative, analytical–conceptual research design grounded in critical institutional sociology. Data were generated through systematic document analysis of three interrelated bodies of material: (1) classical and contemporary theoretical literature on institutional logics, critical higher education studies, and the philosophy of the university; (2) international policy documents and reports produced by organizations such as UNESCO, OECD, and the European University Association; and (3) key Iranian higher education policy texts, with a specific focus on successive versions of faculty promotion and evaluation regulations. The data were analyzed using directed qualitative content analysis, guided by a conceptual matrix contrasting institutional and performative logics across dimensions such as time horizon, quality definitions, motivation, governance, professional identity, and risk orientation. The findings demonstrate that, while institutional logic continues to function globally as the primary source of long-term academic legitimacy—anchored in academic freedom, peer governance, deep temporal horizons, and knowledge as a public good—performative logic has become increasingly dominant through global ranking systems, standardized accountability regimes, and market-oriented governance models. In the Iranian context, these performative instruments have been superimposed onto a highly centralized and bureaucratic structure lacking genuine institutional autonomy, resulting in a structurally imbalanced system that systematically rewards performance display rather than substantive quality. Faculty promotion regulations emerge as a key mechanism through which performative logic is normalized, accelerating academic time, encouraging quantity over depth, fostering negative competition, and eroding peer-review norms. The study concludes that the core problem is not the presence of performative mechanisms per se, but the failure to manage the tension between competing logics in a reflective and strategic manner. Rather than advocating a binary choice between institutional tradition and performance-based governance, the article argues for the intelligent management of this tension through hybrid arrangements that restore institutional time, re-embed evaluation within academic values, and enable a form of organizational ambidexterity capable of sustaining both accountability and meaning.

Keywords: Institutional Logic, Performative Logic, Higher Education Governance, Academic Time, Faculty Evaluation

***Corresponding Author:** Amin Rasi Rahimi

Email: Aminrasi1367@gmail.com

Research Article

The University in the Age of Acceleration: An Analysis of the Strategic Tension between Institutional and Performative Logics in Iran's Higher Education System

Amin Rasi Rahimi ^{*1}, Tooran Soleimani ²

1. Department of Educational Governance and Human Resources, Ard.C., Islamic Azad University, Ardabil, Iran

2. Department of Educational Studies and Curriculum Planning, Ard.C., Islamic Azad University, Ardabil, Iran

Received: 03/10/2025

Accepted: 05/12/2025

Published: 15/12/2025

PP: 1-15

ISSN (Online): 3092-6629

Keywords:

Institutional Logic,
Performative Logic,
Higher Education
Governance, Academic
Time, Faculty Evaluation

Journal Homepage:

<https://sanad.iau.ir/journal/nalm>

Abstract

Introduction: The contemporary university is navigating a complex field of identity and strategic tension between two conflicting logics: "institutional logic," which emphasizes enduring values such as academic autonomy and long-term social roles, and "performative logic," which demands immediate responsiveness, efficiency, and constant proof of value through quantitative metrics. This research aims to analyze these two logics deeply and examine their implications for the governance of higher education and learning management in Iran.

Methodology: This study employs a conceptual-analytical approach based on documentary analysis. Data were extracted from three main sources: (1) theoretical literature in institutional sociology and the philosophy of higher education; (2) international policy documents from organizations such as UNESCO and the OECD; and (3) national policy documents and key regulations within Iran's higher education system, particularly faculty promotion bylaws. The data were analyzed using qualitative content analysis and systematic conceptual comparison, leading to the development of an integrated conceptual model.

Findings: The findings indicate that institutional logic serves as the guardian of the university's identity and long-term legitimacy. In contrast, performative logic, driven by rankings and a culture of acceleration, leads to the erosion of professional autonomy, the commodification of knowledge, and the replacement of authentic quality with demonstrable performance. The analysis of the Iranian context reveals that the higher education system, by institutionalizing a deficient version of performative logic and merging it with a traditional bureaucratic structure, has trapped itself in a "bureaucratic performativity trap".

Conclusion: The study concludes that the solution lies not in privileging one logic over the other, but in managing their tension through paradox management. By redesigning evaluation systems and safeguarding spaces for deep inquiry, universities can simultaneously address immediate societal demands and preserve their long-term academic mission, thereby strengthening learning management effectiveness.

Citation: Rasi Rahimi, A., & Soleimani, T. (2025). The University in the Age of Acceleration: An Analysis of the Strategic Tension between Institutional and Performative Logics in Iran's Higher Education System. *New Approaches to Learning Management*, 1(4), 1. <https://doi.org/10.71494/NALM.2025.1219935>

*Corresponding Author: Amin Rasi Rahimi

Email: Aminrasi1367@gmail.com

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

دانشگاه در عصر شتاب: تحلیل تنش استراتژیک میان منطق نهادی و عملکردی در نظام آموزش عالی ایران

امین راثی رحیمی^{۱*}، توران سلیمانی^۲

۱. گروه حکمرانی آموزشی و سرمایه انسانی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران
۲. گروه مطالعات تربیتی و برنامه ریزی درسی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

چکیده

مقدمه و هدف: دانشگاه معاصر در میدانی پیچیده از تنش های هویتی و استراتژیک میان دو منطق متعارض سیر می کند: «منطق نهادی» که بر ارزش های پایداری همچون استقلال آکادمیک و نقش های اجتماعی بلندمدت تأکید دارد، و «منطق عملکردی» که خواستار پاسخگویی فوری، کارایی و اثبات مداوم ارزش از طریق معیارهای کمی است. هدف این پژوهش، تحلیل عمیق این دو منطق و بررسی دلالت های آن ها برای راهبری آموزش عالی و مدیریت یادگیری در ایران است.

روش شناسی پژوهش: این پژوهش از رویکردی مفهومی-تحلیلی مبتنی بر تحلیل اسنادی بهره می برد. داده ها از سه منبع اصلی استخراج شدند: (۱) ادبیات نظری در حوزه جامعه شناسی نهادی و فلسفه آموزش عالی؛ (۲) اسناد سیاستی بین المللی از سازمان های نظیر یونسکو و OECD؛ و (۳) اسناد سیاستی ملی و مقررات کلیدی در نظام آموزش عالی ایران، به ویژه آیین نامه های ارتقای اعضای هیئت علمی. داده ها با استفاده از تحلیل محتوای کیفی و مقایسه مفهومی سیستماتیک تحلیل شدند که منجر به توسعه یک مدل مفهومی یکپارچه گردید.

یافته ها: یافته ها نشان می دهد که منطق نهادی به عنوان حافظ هویت و مشروعیت بلندمدت دانشگاه عمل می کند. در مقابل، منطق عملکردی که با رتبه بندی ها و فرهنگ شتاب هدایت می شود، منجر به فرسایش استقلال حرفه ای، کالایی شدن دانش و جایگزینی کیفیت اصیل با عملکرد قابل نمایش می گردد. تحلیل بافتار ایران آشکار می سازد که نظام آموزش عالی، با نهادهای سازی نسخه ای ناقص از منطق عملکردی و ادغام آن با ساختار بوروکراتیک سنتی، خود را در یک «تله عملکردگرایی بوروکراتیک» گرفتار کرده است.

نتیجه گیری: نتایج نشان داد که استراتژی مؤثر، انتخاب یکی از منطق ها و حذف دیگری نیست، بلکه درگیر شدن در «مدیریت پارادوکس» است. این رویکرد دانشگاه را قادر می سازد تا ضمن پاسخگویی به نیازهای فوری جامعه، به رسالت بلندمدت خود عمل کرده و اثربخشی سیستم های مدیریت یادگیری را ارتقا بخشد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۲۴

شماره صفحات: ۱-۱۵

واژه های کلیدی:

منطق نهادی، منطق عملکردی، مدیریت یادگیری، عصر شتاب، راهبری آموزش عالی

صفحه اصلی نشریه:

<https://sanad.iau.ir/journal/nalm>

استناد: راثی رحیمی، ا. و سلیمانی، ت. (۱۴۰۴). دانشگاه در عصر شتاب: تحلیل تنش استراتژیک میان منطق نهادی و عملکردی در نظام آموزش عالی ایران. *رهیافت های نوین مدیریت یادگیری*، ۱(۴)، ۱-۱۵.

<https://doi.org/10.71494/NALM.2025.1219935>

* نویسنده مسئول: امین راثی رحیمی

پست الکترونیکی: Aminrasi1367@gmail.com

مقدمه

دانشگاه، به عنوان یکی از پایدارترین نهادهای اجتماعی در تاریخ بشر، همواره محل تلاقی ایده‌ها، فرهنگ‌ها و منافع متضاد بوده است. با این حال، در دهه‌های اخیر، این نهاد دیرپا در معرض تنش‌های درونی و بنیادین قرار گرفته است که نه تنها شیوه اداره آن، بلکه هویت، معنا و افق وجودی‌اش را به طور جدی به چالش می‌کشد. این تنش که در بستر فرایندهای جهانی شدن، نئولیبرالیسم و گسترش پارادایم مدیریت دولتی نوین شکل گرفته، پدیده‌ای صرفاً محلی یا مقطعی نیست، بلکه به مثابه نیرویی ساختاری، چشم‌انداز آموزش عالی را در مقیاس جهانی (از دانشگاه‌های چین (Xia et al., 2024) تا آمریکای لاتین و شیلی (Labraña et al., 2025)) دگرگون ساخته است. در هسته این دگرگونی، تقابل دو منطق بنیادین راهبری و معناپردازی دانشگاه قرار دارد: «منطق نهادی» و «منطق عملکردی». این تقابل صرفاً یک اختلاف نظری یا مدیریتی نیست، بلکه سازوکاری است که از طریق ابزارهای جهانی مانند نظام‌های رتبه‌بندی و فرهنگ فراگیر حسابرسی، به لایه‌های عمیق زندگی آکادمیک نفوذ کرده و هویت دانشگاهیان را بازتعریف می‌کند (Nguyen et al., 2025; Power, 2021).

منطق نهادی را می‌توان روح تاریخی دانشگاه دانست؛ منطقی که در طول قرن‌ها، دانشگاه را به مثابه مکانی برای جست‌وجوی بی‌طرفانه حقیقت، پرورش تفکر انتقادی و حفظ و انتقال میراث فرهنگی و علمی بشریت تعریف کرده است (Newman, 1852). این فهم از دانشگاه، بر اصولی چون استقلال و آزادی آکادمیک، حرفه‌گرایی علمی و حاکمیت همکاران استوار است و دانش را نه به عنوان کالا، بلکه به مثابه خیر عمومی و در خدمت جامعه پیگیری می‌کند (Eren, 2025). در این چارچوب، دانشگاه یک «اجتماع علمی» است که مشروعیت خود را از اعتبار معرفتی، داوری همتایانه و اعتماد عمومی کسب می‌کند، نه از بازدهی اقتصادی یا کارآمدی کوتاه‌مدت. همین روایت نهادی است که کلارک از آن به عنوان «حماسه دانشگاهی» یاد می‌کند و به دانشگاهیان حس هویت، تداوم و رسالت می‌بخشد (Clark, 1983). به تعبیر سلزنیک، این فرایند دانشگاه را از یک سازمان صرف به نهادی «آغشته به ارزش» بدل می‌سازد که تغییرات آن کند، ژرف و تاریخی است (Selznick, 1957). چنین نهادی با افق‌های زمانی بلندمدت کار می‌کند و خود را متعهد به تربیت نسل‌ها و حفظ حافظه فرهنگی می‌داند (Warm, Schildt, 2025 & 2025). در مجموع، منطق نهادی منبع اصلی مشروعیت و اعتماد عمومی به دانشگاه است و به کنشگران دانشگاهی معنا، ثبات هویتی و جهت‌گیری اخلاقی می‌بخشد (Suchman, 1995).

در مقابل، منطق عملکردی محصول فشارهای جهان معاصر، اقتصاد نئولیبرال و زیست در «عصر شتاب» است؛ عصری که با کوتاه‌شدن افق‌های زمانی، تسلط منطق بازار و الزام فزاینده به پاسخ‌گویی تعریف می‌شود (Rosa, 2013; Labraña et al., 2025). این منطق که با سیاست‌های نئولیبرال و فرایندهایی نظیر بولونیا در سطح جهانی تقویت شده، دانشگاه را به سمت مدل‌های بازارمحور سوق داده و فعالیت آکادمیک را هرچه بیشتر با منطق سرمایه و رقابت همسو می‌سازد (Turnbull et al., 2024; Eren, 2025). در این جهان‌بینی، دانشگاه نه یک نهاد، بلکه یک «سازمان» یا «بنگاه» است که باید عملکرد خود را در یک بازار آموزشی و پژوهشی جهانی به اثبات برساند (Visser et al., 2024; Ball, 2003). دانش به کالا، دانشجوی به مشتری و استاد به نیروی کار دانش‌ورز تبدیل می‌شود و مشروعیت نه از حقیقت، بلکه از کارایی، سرعت و قابلیت اندازه‌گیری حاصل می‌گردد (Lyotard, 1984; Habermas, 1984). این منطق، از طریق ابزارهایی نظیر شاخص‌های کمی، رتبه‌بندی‌ها و نظام‌های حسابرسی، به طور مداوم دانشگاه را وادار به «نمایش عملکرد» می‌کند (Strathern, 2000).

این دو منطق، نماینده دو جهان ارزشی و زمانی کاملاً متفاوت‌اند و تعارض میان آن‌ها به یک بحران هویتی عمیق برای دانشگاهیان و مدیران دانشگاهی انجامیده است: وفاداری به رسالت نهادی و بلندمدت دانشگاه، یا سازگاری با فشارهای فوری بقا در یک محیط رقابتی جهانی. این تنش برای حوزه مدیریت یادگیری اهمیتی دوچندان دارد، زیرا سیطره منطق عملکردی می‌تواند یادگیری را از فرایندی عمیق، تأملی و تحول‌آفرین به مجموعه‌ای از خروجی‌های فوری، استانداردشده و قابل سنجش تقلیل دهد.

اگرچه این تعارض پدیده‌ای جهانی است، در نظام آموزش عالی ایران به دلیل ترکیب خاصی از تمرکز اداری، بوروکراسی سنگین و فقدان استقلال نهادی، به شکلی حادث و پیچیده‌تر بروز کرده است. سیاست‌های کلان آموزش عالی در دهه‌های اخیر به‌طور فزاینده‌ای ابزارهای منطق عملکردی (نظیر کمی‌سازی، سنجش و کنترل) را پذیرفته‌اند (Salehi et al., 2021; Visser et al., 2024). با این حال، این ابزارها بر بستری نهادی سوار شده‌اند که خود فاقد پیش‌شرط‌های عملکرد سالم، از جمله رقابت شفاف و استقلال واقعی است. پیامد این تلفیق نامتوازن، ظهور وضعیتی «دوگانه» مشابه تجربه چین است؛ جایی که منطق‌های بوروکراتیک و متمرکز با منطق‌های بازار و عملکردی درهم می‌آمیزند و نظامی پرتنش و متناقض در مدیریت منابع انسانی دانشگاهی پدید می‌آورند (Xia et al., 2024). در چنین شرایطی، دانشگاهیان ناگزیر می‌شوند برای بقا در یک بازی امتیازمحور، به نمایش عملکرد تن دهند، بی‌آنکه امکان نهادی یا انگیزه درونی لازم برای تولید کیفیت اصیل علمی در اختیار داشته باشند. با وجود حجم قابل توجه پژوهش‌های داخلی درباره پیامدهایی چون کمیت‌گرایی، افت کیفیت یا ناکارآمدی اصلاحات، اغلب این مطالعات به علائم پرداخته‌اند و کمتر به تحلیل ریشه‌ای این بحران به‌مثابه «تعارض منطق‌ها» توجه کرده‌اند (Salehi et al., 2021; Ghasemi et al., 2022 & 2023; Mohammadi, 2023). در سطح بین‌المللی نیز، اگرچه مطالعاتی بر استراتژی‌های زمانی دانشگاه‌ها یا موانع نهادی داده‌ای‌سازی تمرکز کرده‌اند، هنوز شکاف مهمی در فهم چگونگی بازتولید این منطق‌ها در سطح کنش‌های روزمره و از طریق سازوکارهایی چون آیین‌نامه‌های ارتقا وجود دارد (Warm, 2025; & Vettori, 2024). (Timms, 2024 & Brooks

بر این اساس، اهمیت پژوهش حاضر در پیوند هم‌زمان سه سطح نظری، تشخیصی و راهبردی نهفته است. از منظر نظری، مقاله با بهره‌گیری از رویکرد عمل‌محور به منطق‌های نهادی، که بر بازتولید منطق‌ها از خلال رویه‌ها و کنش‌های روزمره تأکید دارد، چارچوبی تحلیلی عمیق‌تر برای فهم تحولات آموزش عالی ارائه می‌کند (Kodeih, 2025; Thornton, & Schildt, 2025; Ocasio, 2012 & Lounsbury, 2012). از منظر تشخیصی، پژوهش با قرار دادن تجربه ایران در متن تحولات جهانی، نشان می‌دهد که چگونه منطق دانشگاه عملکردی (Visser et al., 2024) و فرهنگ شتاب‌زدگی (Labraña et al., 2025)، درون یک بافت بوروکراتیک خاص، به پیامدهایی ناسازگار با مأموریت دانشگاه منجر می‌شوند. در نهایت، از منظر راهبردی، مقاله با معرفی مفهوم «مدیریت هوشمندانه تنش» و الهام از ایده‌هایی مانند دوستوانی سازمانی، بر ضرورت طراحی نوعی بوم‌شناسی نهادی تأکید می‌کند که در آن دو منطق نهادی و عملکردی نه در حذف یکدیگر، بلکه در همزیستی انتقادی و هم‌افزا سازمان یابند (Xia et al., 2024).

در این چارچوب، تنش میان این دو منطق را باید به‌مثابه نبردی بر سر «سیاست زمان» در دانشگاه فهم کرد؛ نبردی بر سر این که زمان چگونه تعریف، ارزش‌گذاری و کنترل می‌شود (Felt, 2025). منطق عملکردی با تحمیل رژیمی از شتاب‌زدگی، زمان خطی و آرمان‌شهر کارایی، زمان عمیق لازم برای تفکر انتقادی و پژوهش بنیادین را به حاشیه می‌راند (Vettori, 2023; Parker, 2025 & Shahjahan, 2025; Dobson, 2025). در مقابل، هر تلاشی برای ایجاد فضاهای حفاظت‌شده، دفاع از استقلال حرفه‌ای و مقاومت در برابر تقلیل دانش به خروجی‌های سریع، کنشی سیاسی برای بازپس‌گیری زمان آکادمیک است. از این‌رو، تقابل منطق نهادی و عملکردی صرفاً اختلافی مدیریتی نیست، بلکه نزاعی بنیادین بر سر معنا، هویت و مالکیت زمان در دانشگاه معاصر است.

جدول ۱. چارچوب تحلیلی تنش میان منطق نهادی و عملکردی

تحت سلطه منطق عملکردی	تحت سلطه منطق نهادی	بعد کلیدی
کیفیت به مثابه عملکرد بی‌نقص و برتری	کیفیت به مثابه تحول فکری و عمق اندیشه	مفهوم کیفیت
در شاخص‌ها		
افق زمانی کوتاه‌مدت (پروژه‌های یک‌ساله، گزارش‌های فصلی، بازده فوری)	افق زمانی بلندمدت (پژوهش بنیادی، تربیت نسل‌ها، تأثیر مقیاس زمانی فرهنگی)	

انگیزه بیرونی (پاداش مالی، ارتقاء کسب امتیاز، ترس از تنبیه)	انگیزه درونی (کنجکاو، عشق به دانش، رسالت اجتماعی، منبع انگیزه اخلاق حرفه‌ای)
مبتنی بر داده، متمرکز و سلسله‌مراتبی	مبتنی بر مشارکت، گفتگو و همتاسنجی
هویت به مثابه کارمند یک سازمان و تولیدکننده دانش	هویت به مثابه عضو یک اجتماع علمی و روشنفکر
اجتناب از ریسک و تمرکز بر موضوعات قابل چاپ، امن و دارای بازده قطعی	تشویق به ریسک فکری و پژوهش‌های جسورانه و مرزشکن
مقاله قابل چاپ، فارغ‌التحصیل آماده برای بازار، پتنت قابل فروش	دانش عمیق، شهروند منتقد، فرهنگ غنی و میراث پایدار
زبان اعداد و بازار (کارایی، بهره‌وری، بازگشت سرمایه، سهم بازار)	زبان ارزش‌ها و مفاهیم (حقیقت، عدالت، اخلاق، زیبایی‌شناسی) زبان غالب

این جدول چارچوب تحلیلی پژوهش حاضر را برای فهم تنش ساختاری میان منطق نهادی و منطق عملکردی در دانشگاه معاصر نشان می‌دهد. ابعاد کلیدی ارائه شده در جدول بیانگر دو رژیم ارزشی، زمانی و هویتی متمایز هستند که هر یک شیوه متفاوتی از تعریف کیفیت، سازمان‌دهی کنش آکادمیک و معنابخشی به کار دانشگاهی را تحمیل می‌کنند. در وضعیت تحت سلطه منطق عملکردی، کیفیت عمدتاً به مثابه تحقق بی‌نقص شاخص‌های کمی تعریف می‌شود و افق زمانی کوتاه‌مدت، انگیزش بیرونی و تصمیم‌گیری متمرکز، منجر به تقلیل فعالیت علمی به خروجی‌های سریع، قابل سنجش و کم‌ریسک می‌گردد. در این چارچوب، هویت دانشگاهی به نقش کارمندی و تولید دانش قابل مبادله فروکاسته می‌شود و زبان غالب، زبان کارایی و بازار است. در مقابل، منطق نهادی کیفیت را در قالب تحول فکری، عمق اندیشه و اثرگذاری بلندمدت فرهنگی فهم می‌کند و با تکیه بر افق زمانی بلندمدت، انگیزش درونی، همتاسنجی و مشارکت جمعی، امکان شکل‌گیری پژوهش‌های جسورانه و معنامحور را فراهم می‌سازد. در این وضعیت، دانشگاه نه صرفاً یک سازمان، بلکه یک اجتماع علمی تلقی می‌شود که هویت حرفه‌ای اعضای آن بر پایه رسالت اخلاقی، کنجکاو، معرفتی و تعهد اجتماعی شکل می‌گیرد. تقابل این دو منطق، همان‌گونه که جدول نشان می‌دهد، صرفاً اختلافی مدیریتی یا اجرایی نیست، بلکه نزاعی چندبعدی بر سر زمان، معنا، زبان و تعریف محصول دانشگاه است و از این‌رو، زمینه‌ساز تنش‌های پایدار در سیاست‌گذاری‌ها، نظام‌های ارزیابی و تجربه زیسته دانشگاهیان می‌شود.

روش شناسی پژوهش

این پژوهش با بهره‌گیری از یک رویکرد کیفی و استراتژی تحلیلی-مفهومی، به دنبال درک عمیق، تفسیری و انتقادی از پدیده‌های مورد مطالعه است. این تحقیق در پارادایم جامعه‌شناسی نهادی انتقادی قرار می‌گیرد، زیرا نه تنها به توصیف منطق‌ها می‌پردازد، بلکه به تحلیل روابط قدرت و پیامدهای ایدئولوژیک حاکمیت هر منطق نیز علاقه‌مند است. هدف، آشکارسازی مفروضات پنهان و به چالش کشیدن وضع موجود است (Lukes, 2005; Foucault, 1977). با توجه به ماهیت نظری و سیاستی پژوهش، تحلیل اسنادی به عنوان روش اصلی گردآوری داده‌ها انتخاب شده است. این روش به پژوهشگر امکان می‌دهد تا داده‌های غنی، پایدار و غیرواکنشی را که در طول زمان تولید شده‌اند، مورد بررسی قرار دهد (Bowen, 2009). اسناد مورد استفاده در این پژوهش، به صورت هدفمند و بر اساس میزان ارتباط با سؤالات تحقیق، در سه دسته طبقه‌بندی و انتخاب شده‌اند:

منابع و اسناد مورد استفاده در این پژوهش در سه دسته اصلی سامان‌دهی شده‌اند. دسته نخست، اسناد نظری و آکادمیک را دربر می‌گیرد که شالوده مفهومی پژوهش بر آن‌ها استوار است و شامل طیف گسترده‌ای از متون کلاسیک و معاصر می‌شود. در این میان، نظریه منطق‌های نهادی به عنوان چارچوب نظری اصلی تحقیق، بر پایه آثار بنیادین و کلیدی پژوهشگرانی چون فریدلند و آلفورد، ثورنتون، اوکاسیو، مهیر و روان مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. این متون امکان فهم چگونگی هم‌زیستی، تعارض و برهم‌کنش منطق‌های نهادی مختلف در سازمان‌ها و به‌ویژه در دانشگاه‌ها را فراهم ساخته و زمینه نظری لازم برای تحلیل مسئله پژوهش را مهیا کرده‌اند. در کنار این چارچوب، از ادبیات انتقادی آموزش عالی نیز استفاده شده است؛

آثاری که به نقد گسترش مدیریت‌گرایی، عملکردگرایی، کالایی‌شدن دانش و سیطره فرهنگ سنجش و پاسخ‌گویی پرداخته‌اند. نوشته‌های متفکرانی چون بال، پاور، استراتن، لایوتارد و شور، در این بخش به‌عنوان پشتوانه‌ای تحلیلی برای تبیین پیامدهای منطق‌های نوظهور مدیریتی و اقتصادی بر مأموریت‌های دانشگاه به کار گرفته شده‌اند. علاوه بر این، برای درک ریشه‌های تاریخی و فلسفی منطق‌های نهادی مسلط بر آموزش عالی، از متون کلاسیک و مدرن فلسفه آموزش عالی بهره گرفته شده است. آثار اندیشمندانی چون نیومن، هومبولت، بوبر، بارنت، ردینگز و کولینی چارچوبی تاریخی و مفهومی برای فهم تطور ایده دانشگاه و دگرگونی نقش آن در جوامع معاصر فراهم کرده و به غنای مفهومی تحلیل‌ها افزوده‌اند. این بدنه نظری با بهره‌گیری از پژوهش‌های جدید تکمیل شده است؛ به‌گونه‌ای که مقالات علمی-پژوهشی منتشرشده در مجلات معتبر بین‌المللی طی سال‌های ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۵، که به بررسی تجربی و تحلیلی تنش‌های نهادی در دانشگاه‌های کشورهای مختلف پرداخته‌اند، به‌عنوان شواهد به‌روز و زمینه‌ای برای مقایسه و تعمیق تحلیل‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

دسته دوم منابع پژوهش را اسناد سیاستی بین‌المللی تشکیل می‌دهد که به‌منظور ردیابی تجلیات عینی و عملی منطق‌های نهادی در سطح سیاست‌گذاری جهانی به کار گرفته شده‌اند. این دسته شامل گزارش‌های جامع و روندیاب منتشرشده از سوی نهادهای معتبر بین‌المللی مانند یونسکو، سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، بانک جهانی و انجمن دانشگاه‌های اروپا (EUA) است. این اسناد، به‌ویژه در حوزه‌هایی همچون استقلال دانشگاه، تضمین کیفیت، آینده پژوهش، نظام‌های رتبه‌بندی و اخلاق آکادمیک، داده‌ها و تحلیل‌های ارزشمندی درباره جهت‌گیری‌های مسلط سیاستی و پیامدهای آن‌ها برای نظام‌های آموزش عالی فراهم کرده‌اند.

دسته سوم اسناد، به نظام آموزش عالی ایران اختصاص دارد و کانون اصلی تحلیل تجربی پژوهش را شکل می‌دهد. این دسته نخست شامل اسناد بالادستی و قانونی است که از جمله آن‌ها می‌توان به نقشه جامع علمی کشور، قوانین برنامه ششم و هفتم توسعه، قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و مصوبات کلیدی شورای عالی انقلاب فرهنگی اشاره کرد. در کنار این اسناد، آیین‌نامه‌های کلیدی نظام آموزش عالی ایران مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در این میان، آیین‌نامه ارتقای مرتبه اعضای هیئت علمی (در نسخه‌های مختلف آن از دهه ۱۳۸۰ تاکنون) به‌عنوان مهم‌ترین سند عملیاتی نقش محوری دارد؛ چراکه این آیین‌نامه به‌طور عینی منطق عملکردی و کمی را در زندگی حرفه‌ای روزمره دانشگاهیان نهادینه کرده است. آیین‌نامه‌های جذب اعضای هیئت علمی و ترفیع سالانه نیز به‌عنوان اسناد مکمل در تحلیل سیاست‌های منابع انسانی دانشگاه‌ها بررسی شده‌اند. افزون بر این، گزارش‌ها و پژوهش‌های داخلی، شامل گزارش‌های تحلیلی و کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و مقالات علمی-پژوهشی منتشرشده در پایگاه‌های معتبر داخلی مانند SID و Magiran، به‌عنوان شواهد تجربی برای نقد کمی‌گرایی، فرسایش اخلاق علمی و شکل‌گیری بحران انگیزه در دانشگاه‌های ایران مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در مجموع، این سه دسته اسنادی، بستری منسجم و چندسطحی برای تحلیل نظری، سیاستی و تجربی مسئله پژوهش فراهم کرده‌اند.

تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار انجام شده است (Hsieh & Shannon, 2005) این روش، زمانی مناسب است که پژوهشگر از قبل یک چارچوب نظری مشخص برای هدایت تحلیل خود دارد. فرآیند تحلیل شامل مراحل زیر بود:

ایجاد چارچوب اولیه کدگذاری: چارچوب تحلیلی ارائه شده در جدول ۱ به عنوان ساختار اولیه و مجموعه‌ای از کدهای پیشینی برای هدایت تحلیل مورد استفاده قرار گرفت.

کدگذاری اسناد: هر سند به دقت مطالعه و بخش‌هایی از متن (جملات، پاراگراف‌ها یا کل یک بخش) که به یکی از ابعاد و مؤلفه‌های چارچوب مربوط می‌شد، شناسایی و کدگذاری شد. برای مثال، بندی از آیین‌نامه ارتقا که به امتیازدهی بر اساس تعداد مقالات در مجلات Q1 می‌پردازد، ذیل کدهای «پاسخگویی کمی»، «کیفیت به مثابه عملکرد» و «زبان اعداد» طبقه‌بندی شد.

تحلیل درون‌موردی و بین‌موردی: ابتدا، داده‌های مربوط به هر منطق به صورت جداگانه تحلیل شد تا تصویری منسجم از هر یک به دست آید. سپس، این دو مجموعه داده با یکدیگر مقایسه شدند تا تضادها و تنش‌ها آشکار شود. در نهایت، داده‌های مربوط به ایران در پرتو این چارچوب تطبیقی تحلیل شد.

توسعه مدل مفهومی: در مرحله نهایی، بر اساس یافته‌های تحلیلی و با الهام از ادبیات مدیریت استراتژیک، یک مدل مفهومی جدید برای نشان دادن راهکارهای ایجاد تعادل میان دو منطق طراحی و ارائه گردید.

برای افزایش اعتبارپذیری و قابلیت اعتماد پژوهش، یافته‌های اولیه و تفاسیر آن با دو تن از صاحب‌نظران برجسته حوزه مدیریت آموزشی به اشتراک گذاشته شد و از دیدگاه‌های اصلاحی آنها برای تقویت تحلیل نهایی استفاده گردید (Lincoln & Guba, 1985).

یافته‌ها

نخست، یافته‌های مربوط به هر یک از دو پارادایم مسلط در سطح جهانی بررسی شد و سپس وضعیت نظام آموزش عالی ایران به‌عنوان مورد مطالعه کانونی مورد تحلیل قرار گرفت. این رویکرد امکان مقایسه میان منطق‌های نهادی و عملکردی و ردیابی نحوه تجلی، تعارض و تقویت متقابل آن‌ها را در سطوح سیاستی و سازمانی فراهم ساخت.

یافته‌های مربوط به منطق نهادی نشان داد که علی‌رغم گسترش فشارهای عملکردی و مدیریتی، این منطق همچنان به‌عنوان سنگر ارزش‌های پایدار دانشگاه و منبع اصلی اعتبار بلندمدت آن عمل کرده است. تحلیل ادبیات نظری و گزارش‌های بین‌المللی، به‌ویژه اسناد منتشرشده از سوی نهادهایی مانند Magna Charta Observatory و انجمن دانشگاه‌های اروپا (EUA)، نشان داد که «استقلال نهادی» و «آزادی آکادمیک» همچنان در تمامی بیانیه‌های معتبر جهانی آموزش عالی به‌عنوان پیش‌شرط‌های تحقق رسالت دانشگاه مورد تأکید قرار گرفته‌اند (EUA, 2021). تداوم این تأکید بیانگر آن است که هسته هنجاری و ارزشی منطق نهادی، با وجود فشارهای گسترده ناشی از سنج‌های کمی و پاسخ‌گویی، همچنان زنده، مشروع و مورد دفاع بازیگران اصلی میدان آموزش عالی باقی مانده است.

در همین راستا، گزارش‌های یونسکو نیز به‌طور مکرر بر نقش دانشگاه‌ها به‌عنوان «وجدان اجتماعی» جوامع تأکید کرده‌اند؛ نهادی که نه تنها مسئول تولید دانش، بلکه متعهد به پرورش شهروندان جهانی، منتقد و اخلاق‌مدار و مشارکت در تحقق اهداف توسعه پایدار است (UNESCO, 2025). این تلقی از مأموریت دانشگاه، فراتر از منطق تربیت نیروی کار و کارآمدسازی اقتصادی (که مشخصه اصلی منطق عملکردی محسوب می‌شود) قرار داشته و به حوزه تأثیرگذاری اجتماعی، فرهنگی و ارزشی دانشگاه تعلق دارد که در قلب منطق نهادی جای می‌گیرد. افزون بر این، تحلیل اسناد جهانی نشان داد که با وجود انتقادات گسترده نسبت به محدودیت‌ها و خطاهای داوری علمی، فرآیند همتاسنجی همچنان به‌عنوان «استاندارد طلایی» قضاوت علمی در سطح بین‌المللی پذیرفته شده است. این فرآیند مصداق عینی اصل حرفه‌گرایی علمی و حاکمیت اجتماع علمی بر معیارهای اعتبارسنجی دانش بوده است؛ اصولی که جایگاهی محوری در منطق نهادی دانشگاه داشته‌اند (Biagioli, 2002).

در مقابل، یافته‌های مربوط به منطق عملکردی تصویری از گسترش و تثبیت یک «ماشین جهانی سنجش» را ترسیم کرد که به‌طور فزاینده‌ای بر سیاست‌ها و رویه‌های آموزش عالی سلطه یافته است. تحلیل گزارش‌های سازمان توسعه و همکاری اقتصادی و بانک جهانی، در کنار ادبیات انتقادی این حوزه، نشان داد که جهانی‌شدن نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاهی (از جمله QS, Times Higher Education و Shanghai Ranking) به ابزاری مسلط برای تعریف «کیفیت» و «موفقیت» دانشگاهی تبدیل شده است. این نظام‌ها تقریباً به‌صورت انحصاری بر شاخص‌های کمی مانند تعداد مقالات، میزان ارجاعات و نسبت دانشجو به استاد متمرکز بوده و دانشگاه‌ها را وارد رقابتی دائمی برای بهبود این اعداد کرده‌اند؛ رقابتی که اغلب مستقل از زمینه‌های فرهنگی، مأموریت‌های نهادی و نیازهای محلی عمل کرده است (Hazelkorn, 2015). همزمان، سیاست‌های علم و فناوری در بسیاری از کشورها با ترویج الگوی «دانشگاه کارآفرین»، دانشگاه‌ها را به سمت تجاری‌سازی پژوهش، ثبت اختراع و همکاری نزدیک با صنعت سوق داده‌اند. این رویکرد، منطق اقتصادی و بازارگرایی را به‌طور فزاینده‌ای در فرهنگ دانشگاهی نهادینه کرده و مرز میان مأموریت آکادمیک و منطق بازار را کمرنگ ساخته است (Etzkowitz, 2008). در کنار این تحولات، فرآیندهای تضمین کیفیت (به‌ویژه در چارچوب فرآیند بولونیا در اروپا) بیش از پیش بر استانداردسازی، مستندسازی و گزارش‌دهی‌های

فرمالیستی متمرکز شده‌اند. نتیجه این روند، شکل‌گیری بوروکراسی ارزیابانه‌ای گسترده بوده است که بخش قابل توجهی از زمان و انرژی دانشگاهیان را به خود اختصاص داده و در مواردی فاصله میان ارزیابی و بهبود واقعی کیفیت را افزایش داده است (Harvey, 2023).

تحلیل وضعیت ایران نشان داد که نظام آموزش عالی کشور نه تنها در معرض تنش میان این دو منطق قرار داشته، بلکه به گونه‌ای فعال و نظام‌مند، این تعارض را در سطح سیاستی و اجرایی نهادینه کرده است. بررسی اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های اجرایی حاکی از آن بود که منطق عملکردی به صورت ساختاری بر بسیاری از سازوکارهای کلیدی حیات دانشگاهی سیطره یافته است. در این میان، «آیین‌نامه ارتقای مرتبه اعضای هیئت علمی» (به ویژه نسخه‌های تدوین شده پس از دهه ۱۳۸۰) نقشی محوری در تحمیل منطق عملکردی به زندگی حرفه‌ای روزمره دانشگاهیان ایفا کرده است. تحلیل بندهای این آیین‌نامه نشان داد که بخش عمده امتیازات در هر چهار حوزه فرهنگی، آموزشی، پژوهشی و اجرایی به «کمیت» فعالیت‌ها اختصاص یافته است. در حوزه پژوهش، تمرکز تقریباً انحصاری بر تعداد مقالات منتشر شده در مجلات با نمایه‌های بین‌المللی (ISI/Scopus) و ضریب تأثیر آن‌ها، فعالیت علمی را به مجموعه‌ای از شاخص‌های عددی تقلیل داده و سایر ابعاد تولید دانش را به حاشیه رانده است. همزمان، در این آیین‌نامه سازوکار روشنی برای سنجش کیفیت، اصالت یا تأثیر واقعی آثار علمی پیش‌بینی نشده بوده است؛ به گونه‌ای که یک مقاله عمیق و زمان‌بر می‌توانسته امتیازی برابر یا حتی کمتر از چندین مقاله تکراری و کم‌اثر کسب کند. این وضعیت به طور ساختاری شتاب‌زدگی علمی و تولید انبوه مقاله را تشویق کرده است. علاوه بر این، ماهیت کاملاً فردمحور نظام امتیازدهی موجب شده است که فعالیت‌های مبتنی بر همکاری علمی، منتورینگ استاد (شاگرد یا شکل‌دهی به سنت‌ها و مکتب‌های فکری) که از ارکان اساسی منطق نهادی دانشگاه محسوب می‌شوند؛ عملاً فاقد ارزش نهادی باشند. در نتیجه، فرهنگ رقابت فردی برای کسب امتیاز جایگزین فرهنگ همکاری و تعهد جمعی علمی شده است (Mohammadi & Ghasemi, 2023).

در کنار تقویت ساختاری منطق عملکردی، شواهد نشان داد که ساختارها و فرآیندهای مرتبط با منطق نهادی نیز به طور هم‌زمان تضعیف شده‌اند. افزایش تمرکزگرایی در سطح وزارت علوم و مدیریت دانشگاه‌ها، نقش شوراهای دانشکده و گروه‌های آموزشی را از نهادهای تصمیم‌ساز به مجریان مصوبات تقلیل داده و اصل مشارکت و حاکمیت همکاران را در عمل کمرنگ کرده است. افزون بر این، با وجود تصریح قوانین بالادستی بر استقلال دانشگاه‌ها، بخشنامه‌ها و رویه‌های متمرکز در حوزه‌هایی مانند جذب هیئت علمی، تخصیص بودجه و برنامه‌ریزی درسی، استقلال نهادی دانشگاه‌ها را به شدت محدود ساخته و توان آن‌ها را برای عمل بر اساس رسالت آکادمیک خود کاهش داده است. در نهایت، حتی فرآیند همتاسنجی (که یکی از ستون‌های اصلی منطق نهادی به شمار می‌رود) تحت فشار منطق عملکردی دچار فرسایش شده است. گسترش مجلات سودجو، رویه‌های پولی نشر و پدیده‌هایی چون سرقت ادبی و داده‌سازی، همگی از پیامدهای فشاری بوده‌اند که منطق عملکردی برای «چاپ به هر قیمت» ایجاد کرده است؛ فشاری که در نهایت اعتبار بنیادی‌ترین سازوکار دآوری علمی را زیر سؤال برده است (Karimi et al., 2022).

بحث و نتیجه گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که تنش میان منطق نهادی و منطق عملکردی را نمی‌توان صرفاً به عنوان یک تعارض مدیریتی یا سیاستی فهم کرد؛ این تنش، در سطحی بنیادی‌تر، یک مناقشه بر سر سیاست زمان در دانشگاه است: کشاکشی بر سر این که زمان چگونه تعریف، ارزش‌گذاری و کنترل می‌شود و چه نوع کنش آکادمیکی را ممکن یا ناممکن می‌سازد (Felt, 2025). تحلیل اسناد نظری و سیاستی نشان داد که منطق نهادی دانشگاه بر مبنای «زمان عمیق» عمل می‌کند؛ زمانی انباشتی، تأملی و بین‌نسلی که شرط لازم برای تکوین اندیشه، پرورش سنت‌های علمی و تولید اثرگذاری فرهنگی پایدار است. در مقابل، منطق عملکردی بر «زمان آنی» یا فشرده‌شده بازار استوار است؛ زمانی که با چرخه‌های کوتاه گزارش‌دهی، پروژه‌های مقطعی و ارزیابی‌های سریع تعریف می‌شود و دانشگاه را به پاسخ‌گویی مستمر و فوری وادار می‌کند. یافته‌ها نشان داد که تحمیل این رژیم

زمانی شتاب‌زده، عملاً امکان تخصیص «زمانی برای بهبود» را از کنش علمی سلب می‌کند و کیفیت را به خروجی‌های قابل سنجش و کوتاه‌مدت تقلیل می‌دهد (Vettori, 2023).

تحلیل وضعیت ایران نشان داد که سیاست‌های آموزش عالی، به‌ویژه از طریق آیین‌نامه‌های ارزیابی و ارتقای اعضای هیئت علمی، به‌صورت نظام‌مند به نفع منطق عملکردی و رژیم‌های زمانی کوتاه‌مدت سازمان‌دهی شده‌اند. ارزش‌گذاری افراطی بر کمیت خروجی‌ها، به‌ویژه تعداد مقالات و شاخص‌های رتبه‌بندی‌پذیر، سبب شده است که «زمان عمیق» (که شرط لازم تولید کیفیت معرفتی، نوآوری جسورانه و اثرگذاری اجتماعی است) به حاشیه رانده شود. در این چارچوب، سیاست‌گذاری دانشگاهی در پی نوعی «آکرونی» یا زمان آرمانی مدیریتی است؛ وضعیتی فرضی که در آن فرایندهای ذاتاً پیچیده، غیرخطی و نامطمئن تولید دانش، به فرایندهایی پیش‌بینی‌پذیر، استاندارد و قابل کنترل تقلیل می‌یابند (Parker, 2025 & Dobson). این یافته‌ها با تحلیل روزا (۲۰۱۳) هم‌خوان است که شتاب‌زدگی ساختاری را منبعی برای بیگانگی از کار، معنا و زمان تلقی می‌کند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که این تنش صرفاً نبردی بر سر زمان نیست، بلکه به‌طور هم‌زمان یک نبرد بر سر هویت زمانی دانشگاه و دانشگاهیان است. تحلیل اسناد و رویه‌های نهادی حاکی از آن است که منطق نهادی دانشگاه را به‌مثابه نهادی می‌فهمد که در زمان‌مندی‌های چرخه‌ای، انباشتی و بین‌نسلی عمل می‌کند و هویت دانشگاهی را با رسالت تاریخی و مسئولیت اجتماعی پیوند می‌زند. در مقابل، غلبه منطق عملکردی، هویت دانشگاهی را به هویت یک «تولیدکننده امتیاز» در بازه‌های زمانی کوتاه تقلیل می‌دهد؛ هویتی که در آن ارزش کنش علمی نه با معنا و اثر، بلکه با سرعت، تعداد و قابلیت گزارش‌دهی سنجیده می‌شود. این تغییر، همان‌گونه که شور (۲۰۲۱) نشان می‌دهد، به فرسایش حس تعلق به اجتماع علمی و تضعیف هویت حرفه‌ای دانشگاهیان می‌انجامد. از این منظر، حذف یا به حاشیه‌راندن زمان‌مندی‌های بدیل دانشگاهی را می‌توان مصداقی از «خشونت معرفتی» دانست؛ خشونتی که یک الگوی مسلط و استاندارد شده از زمان را بر تمام اشکال دیگر زیست آکادمیک تحمیل می‌کند (Shahjahan, 2025).

برآیند تحلیلی یافته‌های این پژوهش نشان داد که راه برون‌رفت از بحران کنونی دانشگاه، نه در انتخاب یکی از دو منطق نهادی یا عملکردی و حذف دیگری، بلکه در مدیریت هوشمندانه و آگاهانه تنش میان آن‌ها نهفته است. دانشگاه معاصر نمی‌تواند الزامات پاسخ‌گویی، شفافیت و کارایی را نادیده بگیرد، همان‌گونه که نمی‌تواند با تضعیف منطق نهادی، اعتبار، معنا و سرمایه نمادین خود را حفظ کند. مسئله اصلی، چگونگی برقراری تعادل میان این دو منطق متعارض است؛ تعادلی که اجازه دهد ابزارهای سنجش و ارزیابی، به‌جای تبدیل شدن به اهداف فی‌نفسه، در خدمت تحقق رسالت‌های نهادی دانشگاه قرار گیرند (Lewis, 2011 & Smith).

تحلیل مورد ایران نشان داد که چالش اساسی آموزش عالی کشور، نه صرف وجود منطق عملکردی، بلکه عدم تعادل مزمن در مدیریت این تنش است؛ به‌گونه‌ای که سلطه یک‌جانبه ابزارهای کمی و رژیم‌های زمانی کوتاه‌مدت، به تضعیف سازوکارهای نهادی مانند همتاسنجی، مشارکت جمعی و استقلال حرفه‌ای انجامیده است. بر این اساس، راهبرد آینده آموزش عالی ایران باید بر احیای آگاهانه مؤلفه‌های منطق نهادی و بازتعریف منطق عملکردی متمرکز شود؛ بازتعریفی که در آن کیفیت، زمان و هویت دانشگاهی دوباره معنامند شده و سنجش عملکرد، در خدمت پایداری معرفتی و اجتماعی دانشگاه قرار گیرد، نه در تقابل با آن.

برون‌رفت از دوگانگی میان منطق نهادی و منطق عملکردی مستلزم گذار از رویکرد «انتخاب یکی و حذف دیگری» به سمت الگویی از راه‌بری دوسویه و زمان‌مند دانشگاه است؛ الگویی که این پژوهش از آن با عنوان مدل راه‌بری دوسویه زمان‌مند دانشگاه یاد می‌کند. یافته‌ها نشان دادند که بحران کنونی آموزش عالی نه محصول حضور منطق عملکردی، بلکه نتیجه غلبه نامتقارن آن بر بستر نهادی تضعیف‌شده است. بر این اساس، هسته این مدل بر تفکیک کارکردی اما هم‌پیوند دو منطق استوار

است: منطق نهادی به عنوان تأمین کننده افق های بلندمدت معنا، هویت و مشروعیت، و منطق عملکردی به مثابه سازوکار پشتیبان شفافیت، پاسخ گویی و تخصیص منابع. در این چارچوب، مسئله اصلی نه «اندازه گیری یا عدم اندازه گیری»، بلکه سطح، زمان و منطق استفاده از سنجها است. سنجش عملکرد باید از سطح فردی رقابت محور به سطح جمعی و نهادی ارتقا یابد، از خروجی های آنی به فرایندهای انباشتی منتقل شود و به جای تقلیل کیفیت به اعداد، در دل داورهای تفسیری، همتاسنجی تقویت شده و ارزیابی های روایتی معنا پیدا کند. چنین بازطراحی ای امکان می دهد که ابزارهای عملکردی به جای تخریب منطق نهادی، در خدمت پایداری آن عمل کنند و فشار شتاب زدگی به مدیریت زمان مند و تفکیکی تبدیل شود.

در سطح اجرایی، این مدل مستلزم بازآرایی بوم شناسی نهادی دانشگاه است؛ بوم شناسی ای که در آن رژیم های زمانی متکثر به رسمیت شناخته می شوند. یافته ها نشان دادند که یکی از ریشه های اصلی بحران، تحمیل یک رژیم زمانی یکنواخت و کوتاه مدت بر تمامی اشکال کنش آکادمیک است. مدل پیشنهادی با پذیرش این واقعیت که همه فعالیت های دانشگاهی تابع منطق زمان بازار نیستند، بر طراحی «فضاهای حفاظت شده نهادی» تأکید دارد؛ فضاهایی که در آن پژوهش بنیادی، تربیت علمی، منتورینگ و نوآوری پرریسک بتوانند خارج از چرخه های فوری ارزیابی کمی تداوم یابند. در این چارچوب، آیین نامه های ارتقا و ارزیابی به عنوان گلوگاه اصلی بازتولید دوگانگی، نه با حذف شاخص ها، بلکه با چندسطحی سازی معیارها بازطراحی می شوند؛ به گونه ای که بخشی از ارزیابی ها به صورت تأخیری، کیفی و جمعی انجام شود و هویت دانشگاهی از «تولیدکننده امتیاز» به «کنشگر اجتماع علمی» بازتعریف گردد. چنین مدلی، تنش میان دو منطق را حذف نمی کند، بلکه آن را به یک تنش مولد و قابل راهبری تبدیل می سازد؛ تنشی که به جای فرسایش معنا و زمان دانشگاه، می تواند به منبعی برای نوسازی نهادی، بازسازی اعتماد و احیای کیفیت یادگیری و پژوهش بدل شود.

پیشنهادهای کاربردی پژوهش

بر اساس یافته های این پژوهش، بحران کنونی آموزش عالی ایران را باید به عنوان پیامد مستقیم ناترازی ساختارهای راهبری دانشگاه در مدیریت تنش پایدار میان منطق نهادی و منطق عملکردی تبیین کرد. همان گونه که تحلیل اسناد نشان داد، سلطه یک جانبه منطق عملکردی، دانشگاه را در وضعیتی گرفتار کرده است که می توان آن را «عملکردگرایی بوروکراتیک» نامید؛ وضعیتی که در آن پاسخ گویی کوتاه مدت، شاخص محور و کمی، جایگزین معنا، کیفیت و استقلال حرفه ای شده است. در پاسخ به این چالش، این پژوهش یک چارچوب مفهومی با عنوان «مدل راهبری دووجهی دانشگاه» پیشنهاد می کند که هدف آن نه حذف یکی از دو منطق، بلکه ایجاد ظرفیت نهادی برای مدیریت سازنده و پایدار تنش میان آنهاست.

مفهوم «دووجهی بودن» از ادبیات مدیریت استراتژیک اخذ شده و به توانایی سازمان ها برای انجام هم زمان دو کنش متعارض اشاره دارد: بهره برداری از قابلیت های موجود برای تحقق کارایی و پاسخ گویی در کوتاه مدت، و اکتشاف برای یادگیری، نوآوری و انطباق در افق های بلندمدت (Tushman, 2004 & March, 1991; O'Reilly). در چارچوب تحلیلی این پژوهش، بهره برداری متناظر با الزامات منطق عملکردی (از جمله سنجش پذیری، استانداردسازی و پاسخ گویی) و اکتشاف معادل الزامات منطق نهادی (نظیر پژوهش عمیق، نوآوری بنیادی و تربیت علمی و فرهنگی) در نظر گرفته می شود. از این منظر، دانشگاه دووجهی نهادی است که قادر است این دو منطق را به صورت هم زمان و هدفمند اداره کند، بی آنکه یکی را فدای دیگری سازد. یافته های پژوهش نشان داد که یکی از ریشه های اصلی غلبه منطق عملکردی در ایران، فقدان مدیریتی است که تنش میان این دو منطق را به مثابه امری راهبردی و اجتناب ناپذیر به رسمیت بشناسد. در مدل پیشنهادی، نقش رهبران دانشگاهی (اعم از رؤسا و مدیران میانی) به عنوان «معماران سیستم» بازتعریف می شود؛ کنشگرانی که وظیفه اصلی آنان نه حداکثرسازی یک شاخص خاص، بلکه طراحی سازوکارهایی برای ایجاد تعادل پویا میان کارایی کوتاه مدت و کیفیت بلندمدت است. چنین راهبری ای

مستلزم ایجاد فرهنگی سازمانی است که در آن، فعالیت های شتاب پذیر عملکردی و کنش های تأملی و زمان بر نهادی، هر دو مشروع و ارزشمند تلقی شوند.

تحلیل یافته ها همچنین نشان داد که اعمال سیاست های یکسان ساز، به ویژه در نظام ارزیابی و ارتقای اعضای هیئت علمی، به حذف «زمان عمیق» و تضعیف فضاهای نهادی انجامیده است. در پاسخ، مدل راهبری دوجوهی بر اصل تفکیک و تمایز ساختاری تأکید دارد. به جای اعمال یک منطق ارزیابی واحد بر همه افراد و واحدها، دانشگاه باید بتواند ساختارهای متمایزی را برای پاسخ گویی به الزامات هر یک از دو منطق ایجاد کند. این تفکیک به ایجاد فضاهای حفاظت شده برای منطق نهادی می انجامد، فضاهایی که در آن ها پژوهش بنیادی، نظریه پردازی و فعالیت های علوم انسانی بتوانند با اتکا به ارزیابی های کیفی و افق های زمانی بلندمدت تداوم یابند، در حالی که هم زمان واحدهای دیگر دانشگاه می توانند بر کارایی، استانداردسازی و اهداف کوتاه مدت متمرکز باشند. این تمایز ساختاری باید در مسیرهای شغلی اعضای هیئت علمی نیز بازتاب یابد، به گونه ای که مسیرهای آموزشی، پژوهشی-بنیادی و کارآفرینانه، هر یک با معیارهای ارزیابی و ارتقای متناسب با منطق حاکم بر آن طراحی شوند.

با این حال، یافته ها نشان می دهد که تفکیک ساختاری به تنهایی کافی نیست و در صورت فقدان پیوندهای مناسب، می تواند به جزیره ای شدن فعالیت ها منجر شود. از این رو، مدل پیشنهادی بر ضرورت یکپارچگی زمینه ای نیز تأکید می کند. هسته این یکپارچگی، طراحی نظام های ارزیابی متوازن است که عملکرد افراد و واحدها را بر اساس ترکیبی از شاخص های کمی و کیفی و در قالب یک پروفایل جامع ارزیابی کنند. افزون بر این، ایجاد فرآیندهایی برای انتقال دانش و ایده ها میان فضاهای اکتشافی و بهره بردار (از طریق تعاملات علمی، پروژه های مشترک و گردش ایده ها) و همچنین تقویت فرهنگی سازمانی که در آن هم تفکر عمیق نظری و هم حل مسائل عملی به طور هم زمان به رسمیت شناخته شوند، از الزامات تحقق این یکپارچگی است.

بر مبنای این چارچوب مفهومی، دلالت های سیاستی مشخصی برای نظام آموزش عالی ایران قابل استخراج است. اصلاح آیین نامه ارتقای اعضای هیئت علمی از طریق ایجاد مسیرهای شغلی چندگانه و بهره گیری از ارزیابی های کیفی مبتنی بر پرتفولیو، به ویژه در مسیر پژوهشی، می تواند بخشی از عدم تعادل کنونی را جبران کند (DORA, 2012). همچنین، ایجاد و حمایت هدفمند از مراکز اکتشافی با بودجه های بلندمدت، اصلاح معیارهای انتخاب و توسعه مدیران دانشگاهی با تأکید بر بینش استراتژیک و توانایی مدیریت پارادوکس، و تقویت فرهنگ اعتماد و استقلال حرفه ای از طریق کاهش بوروکراسی نظارتی و تفویض اختیار بیشتر به دانشگاه ها و گروه های آموزشی، همگی در چارچوب مدل راهبری دوجوهی قابل تبیین و توجیه اند. در مجموع، یافته ها و مدل پیشنهادی نشان می دهد که عبور از بحران کنونی دانشگاه، نه در بازگشت نوستالژیک به الگوی کلاسیک دانشگاه و نه در تسلیم کامل به منطق بازار نهفته است، بلکه در طراحی آگاهانه سازوکارهایی است که امکان هم زیستی پایدار میان سرعت و تأمل، پاسخ گویی و استقلال، و کارایی و معنا را در راهبری آموزش عالی فراهم آورند.

محدودیت های پژوهش

این پژوهش با وجود انسجام نظری و تحلیل نظام مند اسناد، با چند محدودیت قابل ذکر همراه است. نخست، ماهیت کیفی و مبتنی بر تحلیل اسنادی پژوهش، امکان استنتاج رابطه های علی یا تعمیم تجربی یافته ها به رفتار کنشگران دانشگاهی را محدود می سازد. دوم، تمرکز مطالعه بر اسناد رسمی، سیاست ها و آیین نامه های مکتوب (به ویژه آیین نامه ارتقای اعضای هیئت علمی) به این معناست که تجربه های زیسته اعضای هیئت علمی و مدیران دانشگاهی به طور مستقیم بررسی نشده است. سوم، با توجه به زمینه مندی شدید نظام آموزش عالی ایران، یافته ها بیش از آنکه واجد تعمیم جهانی باشند، به صورت تحلیلی و مفهومی و متکی بر بافت نهادی ایران قابل استفاده اند. در نهایت، اتکای پژوهش بر چارچوب های نظری موجود درباره منطق های

نهادی و عملکردی، اگرچه موجب انسجام تحلیلی شده است، اما می‌تواند دامنه تفسیرها را در چارچوب این مفاهیم تثبیت‌شده محدود کرده باشد.

ملاحظات اخلاقی

از آنجا که این پژوهش مبتنی بر تحلیل اسناد، سیاست‌ها و متون رسمی منتشرشده است، هیچ‌گونه تعامل مستقیم با مشارکت‌کنندگان انسانی نداشته و بنابراین مستلزم اخذ رضایت آگاهانه یا ملاحظات مربوط به مداخله انسانی نیست. با این حال، اصول امانت‌داری علمی و صداقت پژوهشی در کلیه مراحل مطالعه رعایت شده و کلیه منابع و اسناد مورد استفاده به‌صورت دقیق و شفاف ارجاع‌دهی شده‌اند. همچنین، تحلیل اسناد با رویکرد انتقادی اما منصفانه انجام شده و از هرگونه قضاوت شخصی، تحریف متون یا استفاده ابزاری از داده‌ها پرهیز شده است.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

References

- Ball, S. J. (2003). The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of education policy*, 18(2), 215-228. <https://doi.org/10.1080/0268093022000043065>
- Ball, S. J. (2012). Performativity, commodification and commitment: An I-spy guide to the neoliberal university. *British journal of educational studies*, 60(1), 17-28. <https://doi.org/10.1080/00071005.2011.650940>
- Barnett, R. (1999). *Realizing the university*. McGraw-Hill Education (UK).
- Biagioli, M. (2002). From book censorship to academic peer review. *Emergences: Journal for the Study of Media & Composite Cultures*, 12(1), 11-45. <https://doi.org/10.1080/1045722022000003435>
- Bouckaert, G. E. E. R. T. (2011). Public Management Reform. A Comparative Analysis—New Public Management, Governance, and the Neo-Weberian State. <https://doi.org/10.1177/0020852312437323>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Boyer, E. L. (1990). *Scholarship reconsidered: Priorities of the professoriate*. Princeton University Press, 3175 Princeton Pike, Lawrenceville, NJ 08648..
- Brooks, R., & Timms, J. (2024). Institutional constraints to higher education datafication: an English case study. *Higher Education*, 1-15. <https://dx.doi.org/10.1007/s10734-024-01363-2>
- Clark, B. R. (1986). *The higher education system: Academic organization in cross-national perspective*. Univ of California Press. <https://doi.org/10.1080/14748460.2010.515122>
- Collini, S. (2012). *What are universities for?*. Penguin UK.
- Dafermos, M. (2023). The neoliberal transformation of university and restructuring of academic labour. *Journal for Critical Education Policy Studies (JCEPS)*, 21(1).
- Deem, R., Hillyard, S., Reed, M., & Reed, M. (2007). *Knowledge, higher education, and the new managerialism: The changing management of UK universities*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199265909.001.0001>
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American sociological review*, 48(2), 147-160. <https://doi.org/10.2307/2095101>
- Dobson, M., & Parker, G. (2025). The temporal governance of planning in England: Planning reform, Uchronia and 'proper time'. *Planning Theory*, 24(1), 21-42. <https://doi.org/10.1177/14730952241226570>
- Declaration, D. O. R. A. (2012). The San Francisco declaration on research assessment. *Putting science into the assessment of research*.
- Edu, N. (2025). The influence of international rankings on higher education reforms and institutional strategies. *International Journal of Innovative Social Sciences & Humanities Research*, 13(1), 273-280. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14903000>
- Eren, E. (2025). The Neoliberal Transformation of Universities: A Critical Assessment of Academic Capitalism, Academic Autonomy and the Production of Scientific Knowledge. *Journal for Critical Education Policy Studies (JCEPS)*, 22(3).

- Etzkowitz, H. (2008). The triple helix: university-industry-government innovation in action. <https://doi.org/10.4324/9780203929605>
- European University Association. (2021). Universities without walls: A vision for 2030. *Higher Education Report, Brussels: European University Association*, 7-8.
- Felt, U. (2025). *Academic Times: Contesting the Chronopolitics of Research* (p. 421). Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-981-96-4609-8>
- Feng, K. (2025). Balancing Academic and Managerial Logics: The unintended effects on promoting undergraduate teaching and learning. In *Higher Education Forum* (Vol. 22, pp. 43-68). Research Institute for Higher Education, Hiroshima University.
- Foucault, M. (2012). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Vintage.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism, the third logic: On the practice of knowledge*. University of Chicago press.
- Friedland, R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. *The new institutionalism in organizational analysis*, 232-263.
- Ghasemi, J., & Mohammadi, S. (2023). Investigating cultural barriers to implementing agility in state universities of Tehran. *Journal of Management and Planning in Educational Systems*, 16(1), 89-110. [In Persian]
- Ginsberg, B. (2011). *The fall of the faculty*. Oxford University Press.
- Gupta, A. K., Smith, K. G., & Shalley, C. E. (2006). The interplay between exploration and exploitation. *Academy of management journal*, 49(4), 693-706. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2006.22083026>
- Habermas, J. (1985). *The theory of communicative action: Volume 1: Reason and the rationalization of society* (Vol. 1). Beacon press.
- Hannan, M. T., & Freeman, J. (1977). The population ecology of organizations. *American journal of sociology*, 82(5), 929-964.
- Harvey, L. (2023). Quality Assurance and Enhancement in Higher Education: A Global Perspective. *Quality in Higher Education*, 29(1), 1-25.
- Hazelkorn, E. (2015). *Rankings and the reshaping of higher education: The battle for world-class excellence*. Springer. <https://doi.org/10.1057/9781137446671>
- Heifetz, R. A., Grashow, A., & Linsky, M. (2009). *The practice of adaptive leadership: Tools and tactics for changing your organization and the world*. Harvard business press.
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (2019). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. In *Corporate governance* (pp. 77-132). Gower.
- Karimi, F., et al. (2022). Designing a flexible budgeting framework for Iranian state universities. *Financial Accounting and Auditing Research*, 14(53), 1-22. [In Persian]
- Klijn, E. H. (2023). Network Governance: Core Concepts and Key Debates. In *The Oxford Handbook of Governance*. Oxford University Press.
- Labraña, J., Brunner, J. J., Gómez, M., & Wee, C. (2025). The shortening of temporal horizons: acceleration in social sciences and humanities in Chilean universities. *Cogent Education*, 12(1), 2541076. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2541076>
- Latour, B. (1987). *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*. Harvard university press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry (vol. 75). [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Lukes, S. (2005). *Power: A radical view* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Lytard, J. F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (Vol. 10). U of Minnesota Press.
- March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning. *Organization science*, 2(1), 71-87. <https://doi.org/10.1287/orsc.2.1.71>
- Marginson, S. (2006). Dynamics of national and global competition in higher education. *Higher education*, 52(1), 1-39. <http://dx.doi.org/10.1007/s10734-004-7649-x>
- Merton, R. K. (1973). *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. University of Chicago press.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American journal of sociology*, 83(2), 340-363. <http://dx.doi.org/10.1086/226550>
- Momtahan, M., Fathi, K., & Naderi, E. (2019). Challenges of university management in Iran in the face of environmental changes. *Journal of Management and Planning in Educational Systems*, 12(2), 33-56. [In Persian]
- Naderi, I., et al. (2022). Investigating the role of organizational structure (mechanical vs. organic) on strategic agility of universities. *Organizational Culture Management*, 20(2), 347-368. [In Persian]
- Naidoo, R. (2011). The competition-collaboration paradox in higher education. In *The Routledge international handbook of higher education* (pp. 83-93). Routledge.

- Newman, J. H., Landow, G. P., Newman, J. E., Turner, F. M., Garland, M. M., & Castro-Klaren, S. (1996). *The idea of a university*. Yale University Press.
- Nguyen, K. V., Cao, T. A., Nguyen-Duong, B. T., & Van Huynh, S. (2025). Influence of global university rankings on strategic decisions at Ho Chi Minh City university of education in balancing global competitiveness and local educational goals. *Multidisciplinary Reviews*, 8(4), 2025124-2025124.
- O'Reilly, C. A., & Tushman, M. L. (2004). The ambidextrous organization. *Harvard business review*, 82(4), 74-83.
- Polanyi, M. (1962). The republic of science: Its political and economic theory. *Minerva*, 1(1), 54-73.
- Power, M. (1997). *The audit society: Rituals of verification*. OUP Oxford.
- Power, M. (2021). Modelling the micro-foundations of the audit society: Organizations and the logic of the audit trail. *Academy of management review*, 46(1), 6-32. <https://doi.org/10.5465/amr.2017.0212>
- Readings, B., & Marsden, G. M. (1996). The University in Ruins. *Nature*, 382(6588), 219-219.
- Schildt, H., & Kodeih, F. (2025). The Reproduction and Evolution of Institutional Logics: A practice-centric perspective. *Organization Theory*, 6(2), 26317877251318369. <https://doi.org/10.1177/263178772513183>
- Selznick, P. (2011). *Leadership in administration: A sociological interpretation*. Quid Pro Books.
- Shahjahan, R. A. (2025). Decolonial chronopolitics: Resisting colonial temporalities in transformative learning. *Educational Philosophy and Theory*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/00131857.2025.2528854>
- Shore, C. (2021). The 'Impact' agenda and the assault on academic freedom in the UK: A cultural and political-economic critique. *Social Anthropology*, 29(1), 183-200.
- Smith, W. K., & Lewis, M. W. (2011). Toward a theory of paradox: A dynamic equilibrium model of organizing. *Academy of management Review*, 36(2), 381-403. <https://doi.org/10.5465/AMR.2011.59330958>
- Strathern, M. (2000). Accountability... and ethnography. *Audit cultures: anthropological studies in accountability, ethics and the academy*, 278-304. <https://doi.org/10.4324/9780203449721>
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of management review*, 20(3), 571-610. <https://doi.org/10.2307/258788>
- Thornton, P. H., Ocasio, W., & Lounsbury, M. (2012). *The institutional logics perspective: A new approach to culture, structure, and process*. Oxford University Press.
- Tushman, M. L., & O'Reilly III, C. A. (1996). Ambidextrous organizations: Managing evolutionary and revolutionary change. *California management review*, 38(4), 8-29. <https://doi.org/10.2307/41165852>
- UNESCO. (2025). *Global Education Monitoring Report: The Future of Universities*. UNESCO Publishing.
- Vettori, O. (2023). No time for improvement? The chronopolitics of quality assurance. *Quality in Higher Education*, 29(3), 407-420. <https://doi.org/10.1080/13538322.2023.2189454>
- Vettori, O., & Warm, J. (2025). Playing with perpetuity? How universities are strategising time. *European Journal of Higher Education*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/21568235.2025.2499810>
- Visser, M., Stokes, P., Ashta, A., & Andersson, L. M. (2024). The 'performative' university: Theoretical and personal reflections. *Journal of Education Policy*, 39(6), 1030-1048. <https://doi.org/10.1080/02680939.2024.2403431>
- Watermeyer, R. (2022). The Impact of the 'Impact Agenda': The UK's Research Excellence Framework (REF) and its Implications. *Emerald Group Publishing*.
- Xia, J., Zhang, M. M., Zhu, J. C., & Fan, D. (2024). Reconciling multiple institutional logics for ambidexterity: Human resource management reforms in Chinese public universities. *Higher Education*, 87(3), 611-636. <https://doi.org/10.1007/s10734-023-01027-7>